

A tradíció szinkronitása

Baka István Sztyepan Pehotnij testamentuma című verseskötetéről és recepciójáról

Mivel a műalkotások léte értelmezéseikben tapasztalható meg, szükségesnek tartom, hogy Baka István kötetének recepcióját (a teljesség igénye nélkül) exkursionus-szerűen, és csak a főbb tanulságokra rámutatva, áttekintsem. Annál is inkább, mert a jelenkori irodalmiság sorra olyan kérdésekkel szembesíti az elemzők táborát, melyek szerint történetiség és kortársi horizont egymás nélkül értelmezhetetlen formációként tűnik fel az elválasztottság által orientált befogadási kultúrában. E divinatorikus, megosztó mozzanattal szemben inkább úgy látom, hogy a múlt komponenseinek interakciója a jelennel olyan (lagalább) kétirányú dialógusban gondolható el, mely szerint „A múlttal kezdeményezett párbeszéd (...) egyszerre áll a jelenben lehetséges hatástörténeti helyzetek és a tradíció nem automatikusan felnyíló horizontjának uralma alatt”. (1)

Bazsányi Sándorrecenziójának(2) bipoláris szisztémája (pl. tartalom és forma, konkrét és vizionárius, konkrét és általános, történeti és démoni, a világ és én stb.) és egyszerű dichotómiákban gondolkodó felépítése már magában arra figyelmeztet, hogy egy *történetileg korábbi* logika ítél egy *későbbi* felett. Így nem meglepő az sem, mikor Bazsányi kijelenti: Baka István költészetének jelképzése „nem áttételes kommunikációs csatornákon múlik”. De nem pusztán e líra nyelvi tapasztalatát, hanem poétikai megalkotottságát is figyelmen kívül hagyja, mikor egyéni képhasználatról és szerepek kiépítéséről (milyen szerepek és ki veszi fel azokat??) beszél, s persze nem lesz váratlan az sem, hogy recenzióját így összegezi: „...a Baka-kötet átfogó, világegészít állító vízióit az evangéliumi mítosz újra elbeszéléseként (...) olvashatjuk” – utalva az *Ördögök* mottójára és *Maté evangéliumára* mint (a Bazsányi által preferált) üdvtörténeti horizontra.

Bazsányi gondolatmenetével rokon Kun Árpád írása(3) is, amely a kötet témái (??) közül mutat be néhányat. E leképező logikára épülő recenzió szerint a *Sztyepan Pehotnij testamentuma* „az élet mélyebb megélését és megértését is jelenti Baka Istvánnál”. De nemcsak az írott és a nem írott világ közötti különbségek és kapcsolatok rendszere keveredik össze e dolgozatban, hanem a nyitottság és a zártság recepciós képleteinek ismérése is, mikor Kun arról értekezik, hogy Baka „nem hagyja nyitva a művet”. Ugyanis a forma zártságának és a mű nyitottságának (más szinten elhelyezkedő) logikája, természetesen, nem zárja ki egymást.

Némileg kifejtetlennek tűnik *Fabulya Andrea* „tanulmánya”(4), amely a kötet orosz utalásait kíséri nyomon. Elsősorban azért, mert az allúziók *funkciója* nem kerül bemutatásra – a dolgozat egyszerűen egymás mellé állít Baka-, ill. *Hodaszevics*-, *Brodszkij*- stb. szövegeket, s így nem lesz más, mint az idézeteket összekötő mondatok halmaza.

Kun Árpád írásához *Bombitz Attila* patetikus gondolatmenete(5) annyiban biztosan közel áll, hogy az önkényes párhuzamokon túl (pl. *Rilke*-levelezés – ehelyett ugyanis beidézhető lenne bármi) elsősorban úgy értelmezi Baka kötetét, mint amely „rólunk” és a „lélekhez szól”. A magyar kritikában olyannyira megszokott *tragizáló* hangnemű dolgozat a Baka-féle költészetet olyan „hagyománykövető” líraként taglalja, amely a „klasszikus modernek útját követi” mind szerepfelfogásában, mind pedig a tartalmi centrumok kijelölésében.

E költészet esztétikumának megközelítéséhez *Budai Katalin* recenziója(6) sem kínál (megosztható) támpontokat. Írásának kiindulópontja és végkövetkeztetése ugyanaz (s még a szerző elvét és a szövegekben beszélők viszonyát is összemossa): „Sztyepan Pehotnij teljes világát, létrehívásának értelmét ez a kötet adja meg, ráadásul azzal a többlettel – újabb versek mellérendelésével –, melyet a személyes élethelyzet katartikus, Bakánál szokatlanul direkt megvallása jelent”; majd: „Amit leginkább József Attila képein

szokás demonstrálni (...) az mind itt áll, lenyűgöző bőségben és az aktuális léttapasztalat kimondására rendelve.”

E sorok írójának némileg meglepődésére szolgál *Fried István* tanulmányának⁽⁷⁾ modalitása és revelációja. E dolgozat ugyanis nem pusztán saját hagyománytörténeti meghatározottságának, hanem a költészettörténeti folyamatok poétikai összetettségének is tudatában van. Ezért lesz képes (az előzőekkel ellentétben) a Baka-líra interkulturalitásának, szubjektumfelfogásának, történeti helyzetének (az esztéta-modernségből induló avantgárd utáni modernségkontinuitásának) és poéticitásának bemutatására-értelmezésére. Utalni kell továbbá Fried írásának három olyan komponensére (előfeltevésére), mely az irodalomról való beszéd diszkurzusában fontos szerepet játszik; egyrészt arra, hogy a lírai jelentésalkotás „megszünteti a kronológiai jellegű időhöz kötöttséget” a tradíció(k) elemei között; másrészt arra, hogy a „hagyomány átértékelődésének folyamata” szerint a múlt soha sem lezárva és elintézve hever a hátunk mögött, hanem (harmadrészt) „a hajdanvoltat a jelen értelmezőtudata rendezi össze”.

Mivel a kötet fogadtatása meglehetősen ellentmondásos, ez igazolni látszik e dolgozat elején megfogalmazott gondolatot, amely szerint a jelen irodalma (s ez alól Baka költészete sem kivétel) *egyszerre* létesít párbeszédet a történeti hagyománnyal és a kortárs alkotásokkal (vagyis többszemponú és nem egyirányú interpretációt igényel) – a kontinuitás és egyfajta nyitott műalkotáselv jegyében. A továbbiakban ezt szemléltetném három Sztjepan Pehotnij-vers néhány poétikai összetevőjének bemutatásával.

A Baka-szövegek megformáltságának egyik legszembetűnőbb sajátossága egy olyan intertextuális eljárás, melyet *retorikai allúzió*nak neveznék. Megfigyelhető ez például a *Fém hőmérőtok* című vers felépítésében, ahol a lírai beszéd *Nagy László Ki viszi át a Szerelmet* című szövegének retorikájára játszik rá: „Ki jár a kert alatt kinek a dér / útja vonul fehér penész a tájon / ködöt a megsodort diólevél / szivarkafüstjét ki tudózi le / kinek a könnye szélroham-bevágta / ablak szilánkja elkoszlott telek / pulóverét koszorúba ki gyűri / borostájában a virradatot / fényesre mint egy nadrágfeneket / ki smirglizi fémtokján ki gyűjti / a Karakumot és a Szaharát?” A megszólalás előfeltételeként értett hagyomány és a beszélő együtt vesz részt a lírai szituáció kialakításában. Természetesen a tradíció nem minden komponense szólaltatható meg, csak az, amely a jelen feltételezettségének kialakítója – ez Baka esetében elsősorban az orosz irodalmi múlt és a magyar utómodernség (persze, számos egyéb irodalmi beszéd van jelen e költészetben, de az előbbi két formáció által artikulált módon).

E koncepciózus hagyománylátás eredményeképpen olyan *interauktoriális* szövegek jönnek létre, mint például az *Egy József Attila-sorra* című darab. E szonett némcsak József Attila *Emberék* című versével (a tradíció beszédével) létesít kapcsolatot – relativálva annak narratíváját –, hanem *Orbán Ottó Buborékszonett* és *Kovács András Ferenc J. A. szonettje* című művével is. „A dallam nem változtat szövegén”-sor módosulásai, funkcióváltásai így egy olyan soktényezős lírai alkotástechnika alapját képezik, mely az intertextualitás egyirányúsága helyett az esztétikai közlemény történetileg változó komponenseit hangsúlyozza. A kontinuitás megtörésének lehetetlensége és az intertextusban való benne-állás annak felismerésével társul, hogy az interpretációra utalt nyelviséget minden jelen máshogy hozza (hozhatja) majd műdődésbe.

A recepció által olyannyira előtérbe helyezett tragizált világalkotással szemben most nem is inkább e kötet ironikus vonásaira utalnék, hanem egy olyan versre, mely (az előbbiekből következően) az *értelmezetlenséget* (a maga esetleges aktualizálhatatlanságát s így akár a tradícióból való kiesettségét) is pozitívan képes tudomásul venni. A *Menhír* című vers igenlő modalitása („Jó volna megpihenni a sötétet / Mi bennem terjeng nem zavarni végleg”) azért lehet példaértékű, mert a felejtést az emlékezet funkciójaként tudja játékba hozni. Hiszen a dialogicitásnak kiszolgáltatott *jel* (a *kérdés* elsődlegességénél fogva) olyan viszonyokban áll benne, melyek szerint *jelentése* nem önmagából következik hanem a hozzá való viszony sajátságosságából. Vagyis *Gadamerrel* szólva – az adott csak újr felismerése révén jut igazi létéhez; hiszen a múlt új jelentést nyer (konstrukcióként) aktualizálásai során az emlékezet karakterisztikumában. Igazolható ez azzal is, hogy Baka verse egy olyan költészettörténeti fordulatra utal, ahol talán (az európai irodalomban) először vált a múlthoz való hozzáférhetőség problematikussá. Hiszen nem

lehet nem észrevenni a *Menhir* „Legyek csak néma jel” és *Hölderlin Mnemoszünéjének* „Csak jel vagyunk, s mögötte semmi” sora közti kapcsolatot.

Kétségtelen tehát, hogy Baka István (pontosabban Sztyepan Pehotnij) költészete azal biztosan szembesíti olvasóit: akkor *nem* lehet közeledni a jelenorientált hagyomány szerkezetéhez, ha kérdéseink pusztán a múltra, nem pedig (együttal) a jelenre vonatkoznak, hisz „Nem futhat Kant professzor úr a mától, / Böcselme börtön-filozófia,- / Nem menekülhet el Kalinyingrádból, / Ki Königsbergből sem mozdult soha”.

JEGYZET

- (1) *Kulcsár Szabó Ernő: Az új kritika dilemmái.* Balassi Kiadó, Budapest, 1994, 193.p.
- (2) *Bazsányi Sándor: A költő démonai.* Alföld, 1994. 8.sz., 70-73.p.
- (3) *Kun Árpád: Egy példázat.* Holmi, 1994. 9.sz. 1365-1369.p.
- (4) *Fabulya Andrea: A szigetekre szánon.* Tiszatáj, 1994. 10.sz., 76-79.p.
- (5) *Bombitz Attila: Rejtőzködések.* Tiszatáj, 1994. 8.sz., 73-77.p.
- (6) *Budai Katalin: „E vers megírja azt aki e verset írja”.* Jelenkor, 1995. 3.sz., 276-278.p.
- (7) *Fried István: Van Gogh szalmaszéke.* Tiszatáj, 1994. 8.sz., 59-72.p.

H. NAGY PÉTER

A történelemtanítás új lehetőségeiről

Aggasztó és szomorú tény, hogy történelemtanáraink többsége az alternativitás, a tanszabadság és a pluralizmus, politikai rendszerváltásunk e pozitív következményei ellenére is számos gonddal és nehézséggel küszködik a történelemtanítás területén. Pedig egy "komplex társadalomfilozófiai rendszerszemlélet jegyében végrehajtott regresszív elemzés" (1) lehetséges alternatívát nyújthat a hazai történelemtanítás korszerűsítésére, megújítására. Konkrétan ez azt jelenti, hogy a praktikizmus és a rögtönzés elkerülése végett szükséges egy filozófiai-metodológiai vizsgálódás, valamint a 20. század végi társadalmi és világpolitikai kihívásokra való válaszadás végett egy civilizációelméleti megközelítés. Filozófiai-metodológiai koncepció alatt azt értjük, hogy az adott szakterület (történelemtanítás) mire való, mi az értelme, hogyan kapcsolódik más tudományhoz, és azt, hogy minek van alárendelve.

Mi a történelemtanítás célja, értelme? Egyrészt a történelmi gondolkodás kialakítása a tanulóknál. Ez három módon jelentkezhet: a tényanyag megismerésében, összefüggéseinek megfogalmazásában (modellalkotás), valamint a szintézis megalkotásában. Mit értünk szintézisalkotás alatt? Azt, hogy a tanuló tegye fel magának azt a kérdést, hogy mi mire való, mi miért történt a történelemben, egy történelmi folyamatnak mik az okai és mik a következményei? Erre hadd említsünk két példát. Az első *Bonaparte Napóleon* hadjárataihoz és államszervező tevékenységéhez, a második *gróf Széchenyi István* munkásságához kapcsolódik.

A történelemórák keretében a tanulók részletes információt kapnak Napóleon hadjáratairól. Marengo, Austerlitz, Wagram, Borogyino, Lipcse, Waterloo véres csatái mindenki számára ismertek. Elsősorban az ütközetek kimenetelét illetően. De vajon kellő ismeretekkel rendelkezünk-e a csaták kirobbanásának közvetlen előzményeiről, okairól, lefolyásáról vagy következményeiről? Iserjük-e a borogyinói vagy a waterlooi ütközetek hadtörténeti, katonadiplomáciai, netán geopolitikai összefüggéseit? És hogy békésebb vi-
zekre evezünk, vajon Napóleon államszervező munkásságával kapcsolatban kellő is-